

Toerisme aan de kust van Noord-Groningen

Bachelorthesis Stan Vergeer (2016397)
Groep 2: Kusttoerisme
Begeleider: Jessica Vogelzang

Inhoudsopgave

Inhoud	Pagina('s)
Samenvatting	3
Hoofdstuk 1: Inleiding	
Aanleiding	4
Probleemstelling	5-6
Opbouw	6
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	
Theoretisch kader	7-8
Conceptueel model	8
Hoofdstuk 3: Methodologie	9
Methodologie van dataverzameling	9-10
Methodologie van de GIS-analyse	10
Hoofdstuk 4: Resultaten	11
Delfzijl	11-12
Uithuizen	12-13
Lauwersoog	13-14
Hoofdstuk 5: Conclusies	
Conclusies	14-15
Discussie	15
Literatuur	16-17
Bijlagen	18-25

Samenvatting

De Waddeneilanden staan bekend als toeristische trekpleister binnen Nederland, terwijl de kust van het vasteland van het Waddengebied een stuk minder toeristen aantrekt. In dit onderzoek wordt bekeken welke pull-factoren de Waddeneilanden aantrekkelijk maken en welk van deze pull-factoren aan de Groningse kust te vinden zijn. Daarnaast wordt bekeken of in de toekomst aan de Groningse kust meer toeristische activiteit plaats kan vinden dan er op dit moment plaatsvindt en waar dit plaats kan vinden. De hoofdvraag van het onderzoek luidt: In hoeverre kan de kust van het vasteland in het Waddengebied ontwikkeld worden tot succesvolle toeristische trekpleister? Het onderzoek richt zich op de gemeenten De Marne, Eemsum, Winsum en Delfzijl. Aan de hand van een GIS-analyse zijn enkele locaties gevonden, waarop de pull-factoren te vinden zijn die ook de Waddeneilanden aantrekkelijk maken. Per locatie wordt het toerisme- en recreatiebeleid geanalyseerd, waarna de beleidsplannen van de verschillende locaties vergeleken worden. De gevonden locaties bevinden zich rond de dorpen Delfzijl, Uithuizen en Lauwersoog. Wat opvalt wanneer de beleidsplannen van de gemeenten vergeleken worden, is het beleid op gebied van regionalisering, de karakteristieke eigenschappen waarmee de gemeenten hun gebied aanprijzen en de motivatie voor het toerismebeleid verschilt per gemeente.

Hoofdstuk 1: Inleiding

Aanleiding

De Waddeneilanden staan bekend als toeristische trekpleister binnen Nederland. Onder Nederlandse jongeren is het vaak traditie om na het eindexamen op vakantie naar een Waddeneiland te gaan. Veel gezinnen zijn ieder jaar op een camping op hun favoriete eiland te vinden, en ook ouderen laten de eilanden niet links liggen maar komen ieder jaar massaal vakantie vieren.

De verblijfsrecreatie op de eilanden is qua capaciteit niet langer toereikend. Om wildgroei gepaard met ecologische achteruitgang te voorkomen, wordt een streng ruimtelijk beleid gevoerd (Van Dijk et al., 2011). Gezien deze druk en de geringe ruimtelijke mogelijkheden op de Waddeneilanden, zou het in de toekomst misschien mogelijk zijn een gedeelte van het toerisme en de recreatie van de eilanden elders te concentreren. Waarom zou dit toerisme en deze recreatie niet gewoon aan de andere kant van de zee plaats kunnen vinden; aan de kust van het vasteland, in de provincie Groningen?

Op het vasteland trekt de kust van het Waddengebied een stuk minder toeristen aan; hoe vaak vertelt iemand dat hij/zij op vakantie gaat naar Lauwersoog, Zoutkamp of Delfzijl? Ondanks het feit dat de kust van het vasteland qua klimaat en taal vergelijkbaar is met de eilanden, komen er nauwelijks toeristen. Waar jaarlijks 380.000 mensen een korte vakantie houden op de Waddeneilanden en 630.000 een lange vakantie, zijn dat aan de Groningse kust veel minder. In tabel 1 is te zien dat het toerisme op de Waddeneilanden bijna even hoog is als het toerisme in de niet-toeristische gebieden van Nederland bij elkaar. (CBS, 2011)¹ Uit onderzoek van Sijsma et al. (2012) is gebleken dat het aantal doorgebrachte nachten door toeristen aan de kust van het vasteland in het hele Waddengebied (inclusief Friesland en Noord-Holland) slechts 21% is van het aantal doorgebrachte nachten door toeristen op de Waddeneilanden. (Sijsma et al., 2012) De Waddeneilanden spelen een hoofdrol binnen de toeristische activiteit, de Groningse kust slechts een kleine bijrol. Hoewel er slechts een paar kilometer water en zand tussen zit, is er blijkbaar een groot verschil in aantrekkingskracht voor toeristen tussen de kust en de eiland van het Waddengebied. Onderzocht wordt welke factoren hiervoor zorgen en welk van deze factoren aan de Groningse kust te vinden zijn. Daarnaast wordt bekeken of in de toekomst aan de Groningse kust meer toeristische activiteit plaats kan vinden dan er op dit moment plaatsvindt.

¹ Onder de toeristische gebieden van Nederland worden verstaan: de Waddeneilanden, Noordzeepadplaatsen, de IJsselmeerkust, het Deltagebied, de meren in Groningen, Friesland en Noordwest-Overijssel, de Hollands-Utrechtse meren, de Utrechtse Heuvelrug, 't Gooi, de Veluwe, de Veluwerand, het Gelders rivierengebied, de Achterhoek, Twente, Salland, de Vechtstreek, Noord-Nederlandse zandgronden, Brabant, Limburg, Nijmegen, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht (CBS, 2011)

Probleemstelling

Het Waddengebied is het meest noordelijke kustgebied van Nederland. Voor het Waddengebied bestaan verschillende definities, waarvan sommige gebaseerd zijn op de ecologie van het gebied en andere op de economie van het gebied. De meest gebruikte definitie voor het Waddengebied is de verzameling van 18 gemeenten die een watergrens met de Waddenzee hebben. (Sijtsma et al., 2012) Voor Groningen zijn dit De Marne, Eemsum, Delfzijl en Reiderland. Voor dit onderzoek wordt ervoor gekozen de gemeente Reiderland niet mee te nemen, aangezien de gemeente Reiderland alleen aan de Dollard grenst en ver van het echte wad af ligt. De gemeente Winsum wordt wel meegenomen, aangezien de gemeentegrens van Winsum tot op enkele meters van de Waddenzee rijkt (boven Den Andel reikt de gemeentegrens van Winsum tot aan de dijk bij de Noordzee, ten westen van Noordpolderzijl). Op afbeelding 1 van de bijlagen is een overzicht te zien van het gebied. In tabel 1 is te zien dat de Waddeneilanden een stuk succesvoller zijn op het gebied van toerisme dan de kust van het vasteland in het Waddengebied. Het gemiddeld aantal nachten dat wordt doorgebracht op de kust van het vasteland is slechts 21% van het aantal nachten dat bezoekers doorbrengen op de Waddeneilanden. (Sijtsma et al., 2012) In dit onderzoek wordt ten eerste gekeken naar de reden van dat succes; welke factoren hebben ervoor gezorgd dat de Waddeneilanden een succesvolle toeristische industrie hebben? Vervolgens wordt er gekeken naar het vasteland; zijn deze factoren, die van de eilanden een succes hebben gemaakt, ook te vinden op het vasteland? Zo ja, waar zijn ze te vinden en op welke locaties komen de factoren het best naar voren? Tot slot, wanneer deze locaties bekend zijn, zal nog gekeken worden naar de geschiedenis van toeristische activiteiten en de mogelijkheden voor toerisme en recreatie in de toekomst voor deze plaatsen. Als observatiepunt wordt de provincie Groningen gekozen; de gehele kust van het Waddengebied is te groot om te kunnen behandelen in dit onderzoek. Wanneer er dus in de scriptie gesproken wordt over de kust van het vasteland in het Waddengebied, wordt hiermee de noordkust van de provincie Groningen bedoeld, en specifiek de gemeenten De Marne, Eemsum, Winsum en Delfzijl.

Het onderzoek is onderverdeeld in hoofd- en deelvragen. De hoofdvraag luidt: In hoeverre kan de kust van het vasteland in het Waddengebied ontwikkeld worden tot succesvolle toeristische trekpleister? Deze vraag valt niet in één keer te beantwoorden, dus wordt ervoor gekozen deze vraag op te delen in drie deelvragen. Deelvraag 1: Welke pull-factoren zijn er voor toeristen op de Waddeneilanden? Deze informatie zal uit literatuur gehaald worden. Deelvraag 2: Waar zijn er pull-factoren aanwezig op het vasteland van het Waddengebied en welke locaties zijn het meest geschikt voor toeristische activiteiten? Om deze vraag te beantwoorden zullen de antwoorden op deelvraag 1, uit het theoretisch kader, gebruikt worden om te kijken waar we deze factoren op het vasteland kunnen vinden. Dit wordt gedaan door middel van een GIS-analyse. Tot slot deelvraag 3: Wat wordt er op de locaties, die gevonden worden met de GIS-analyse, ondernomen aan toeristische activiteiten en hoe kunnen deze activiteiten versterkt worden? Om deze vraag te beantwoorden, zal contact opgenomen worden met medewerkers van de gemeenten die na de GIS-analyse van deelvraag 2 het meest geschikt worden geacht voor toeristische activiteit.

Bekend is dat er voornamelijk onder boeren initiatieven zijn op het gebied van toerisme, ruraal toerisme genoemd. Hieronder vallen bijvoorbeeld boerencampings en zorgboerderijen. Circa tien procent van de boerenbedrijven in Noord-Nederland genereert inkomen uit toerisme en recreatie; verwacht wordt dat dit percentage in de toekomst zal stijgen (Hartman & Roo, 2009). Uit de beleidsplannen van de gevonden gemeenten zal blijken of dit ruraal toerisme inderdaad een belangrijk kernpunt van toerisme en recreatie is, of dat er op andere manieren actie wordt ondernomen. In het algemeen stellen Murphy, Pritchard en Smith (2000) dat het van groot belang is dat er overeenstemming is tussen de bestemming en de toeristenorganisaties over welke aspecten van de regio gepromoot moeten worden. Ook de samenwerking tussen de industrie en de lokale overheid, en dan met name op gebied van strategische doelstelling is van belang. Ook hier zal naar gekeken worden bij het analyseren van beleidsstukken.

Opbouw

In het theoretisch kader wordt de eerste deelvraag behandeld; welke pull-factoren zijn er voor toeristen op de Waddeneilanden? Aan de hand van literatuur zal hier een antwoord op komen, en dit antwoord kan gebruikt worden om de tweede deelvraag te behandelen; waar zijn er pull-factoren aanwezig op het vasteland van het Waddengebied en welke locaties zijn het meest geschikt voor toeristische activiteiten? In de methodologie wordt dan uiteengezet hoe aan de hand van een GIS-analyse een antwoord is gevonden op deze vraag in de vorm van enkele locaties. Aan de hand van deze locaties wordt de vraag 'wat wordt er op deze locaties ondernomen aan toeristische activiteiten en hoe kunnen deze activiteiten versterkt worden?' behandeld. De uitwerking van deze vraag valt terug te lezen in de methodologie. De antwoorden op deze vragen zijn terug te vinden onder resultaten en conclusies.

Theoretisch kader

Wanneer men bezoekers en tijd op de assen van een grafiek tegen elkaar uitzet, is er een volgorde van vaste fasen binnen toerisme te zien. De fasen ontdekking, betrokkenheid, ontwikkeling, consolidatie en stagnatie zijn te herkennen in de ontwikkeling van een toeristische plaats. Na de laatste fase kunnen er zowel vernieuwing en groei als verval en afname van het aantal bezoekers plaatsvinden (Butler, 1980). Bepaalde toeristische gebieden kunnen in de laatste fasen van ontwikkeling gezien worden als volwassen gebieden. In volwassen gebieden komen elementen van consolidatie, stagnatie, afname en vernieuwing tegelijkertijd voor (Getz, 1992). De Waddeneilanden kunnen gezien worden als volwassen gebied, de kust van het vasteland (nog) niet. (Sijtsma et al., 2012) Om het vasteland dus even succesvol te maken als de eilanden, moet het in dezelfde fase als de eilanden zien te geraken. Om deze fase te bereiken zal er een vergelijkbaar traject afgelegd moeten worden op gebied van toeristische ontwikkeling. De essentie van deze toeristische ontwikkeling is het creëren van pull-factoren² (Butler, 1980). Welke pull-factoren hebben ervoor gezorgd dat toerisme op de Waddeneilanden zo succesvol is geworden?

Toeristen worden bewogen om te vertrekken dankzij push-factoren³ en aangetrokken door pull-factoren om een specifieke locatie te bezoeken. Push-factoren en pull-factoren oefenen invloed op elkaar uit. Pull-factoren bepalen in combinatie met push-factoren de individuele motivatie voor toeristen om een specifieke locatie te bezoeken (Goossens, 2000). Er zijn meerde definities van push- en pull-factoren te vinden, maar die van Goossens is specifiek op toerisme gericht, vandaar dat voor zijn definitie gekozen wordt. Pull-factoren zijn dus niet de enige actoren in het proces van toeristen die een locatie kiezen; ze hangen nauw samen met push-factoren. Voor het onderzoek zijn push-factoren echter minder belangrijk, omdat push-factoren voor onze doelgroep (toeristen in het Waddengebied) niet veranderen. Pull-factoren zullen daarentegen wel veranderd kunnen worden; gepoogd wordt op het vasteland dezelfde pull-factoren te creëren als op de eilanden.

Pull-factoren worden in twee categorieën ingedeeld: fysieke elementen van de bestemming (faciliteit, natuurlijke eigenschappen en fysieke condities) en sociale factoren, te weten cultuur, technologische ontwikkeling en economische conditie van de bestemming (Murphy et al., 2000). Uit hetzelfde onderzoek uit 2000 van Murphy, Pritchard en Smith is gebleken dat de belangrijkste pull-factoren het milieu en de infrastructuur van een bestemming zijn; deze pull-factoren vallen onder fysieke elementen van de bestemming. Onder de pull-factor milieu worden het klimaat, het landschap, de ambiance, de vriendelijkheid en in mindere mate de hygiëne van het gebied gerekend. Aangezien het klimaat in het Waddengebied vrijwel overal vergelijkbaar is, is deze factor van minder belang voor het onderzoek. De ambiance, landschapswaardering en vriendelijkheid van het gebied zijn factoren die in andere onderzoeken wel het 'eilandgevoel' worden genoemd, en is tevens bij dit onderzoek van ondergeschikt belang, aangezien deze pull-factoren vallen onder sociale factoren. De fysieke elementen zijn van groter belang, vandaar dat het eilandgevoel buiten beschouwing wordt gelaten in dit onderzoek.

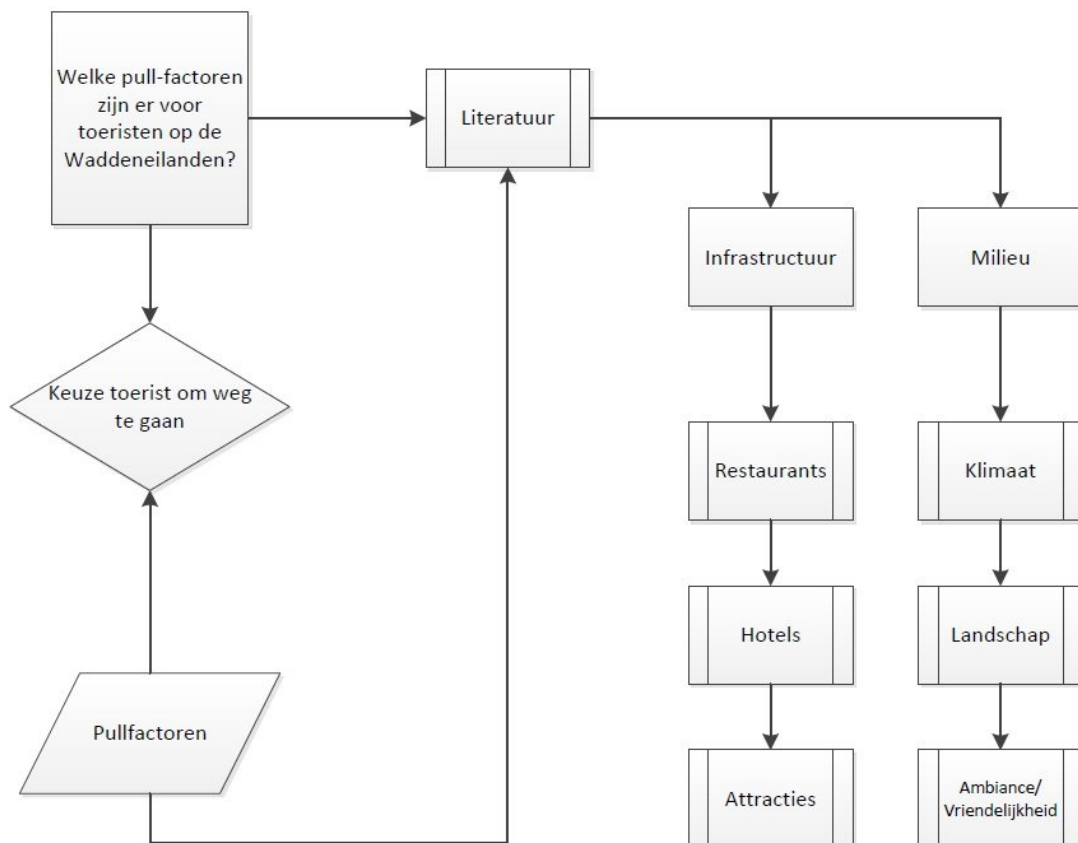
2 Pull-factor: Een reden om naar een specifieke locatie te gaan (Goossens, 2000)

3 Push-factor: Een reden om weg te gaan van de huidige locatie (Goossens, 2000)

De infrastructuur toont het belang van een goede mix in restaurants, attracties, hotels en andere infrastructuur. Hier zal dan ook met name naar gekeken moeten worden; toerisme kan plaatsvinden wanneer zowel restaurants, attracties als overnachtingsmogelijkheden te vinden zijn. Belangrijk is wel, dat niet één van deze factoren in overmaat aanwezig moet zijn. Een locatie is dus bijvoorbeeld niet geschikt wanneer er tientallen overnachtingsmogelijkheden zijn, maar er nauwelijks horecagelegenheden te vinden zijn. Deze bevindingen worden bevestigd door Klenosky (2002); hoewel mensen verschillen in de waarde die ze hechten aan bepaalde pull-factoren, kan over het algemeen gezegd worden dat de belangrijkste pull-factor bestaat uit de lokale gastvrijheid en de aanwezige voorzieningen. Onder aanwezige voorzieningen kunnen dus de horecagelegenheden, culturele attracties en overnachtingmogelijkheden worden verstaan.

Conceptueel model

In het onderstaande flowdiagram is te zien hoe de vraag welke pull-factoren er zijn voor toeristen op de Waddeneilanden aan de hand van Murphy et al. (2000) beantwoord kan worden. Te zien is hoe uit de literatuur (in dit geval dus Murphy et al., 2000) afgeleid kan worden dat in dit geval met name de restaurants, hotels en attracties van belang zijn. Deze worden in dit onderzoek horecagelegenheden, overnachtingmogelijkheden en culturele attracties genoemd.

Hoofdstuk 3: Methodologie

Uit het theoretisch kader wordt duidelijk dat een goede indicatie voor het plaatsvinden van toerisme is wanneer zowel horecagelegenheden, culturele attracties als overnachtingsmogelijkheden te vinden zijn op de potentiële locatie. Belangrijk is ook de mix van deze factoren; toerisme kan plaatsvinden wanneer alle factoren aanwezig zijn, maar niet één factor in overvloed aanwezig. De meest optimale locaties zullen dus gevonden worden op punten waar zowel horecagelegenheden, culturele attracties als overnachtingsmogelijkheden veelvuldig aanwezig zijn. Om de vraag 'Waar zijn pull-factoren aanwezig op het vasteland van het Waddengebied en welke locaties zijn het meest geschikt voor toeristische activiteiten?' te beantwoorden zijn er dus gegevens nodig over horecagelegenheden, culturele attracties en overnachtingsmogelijkheden.

Methodologie van dataverzameling

De gegevens over horecagelegenheden in Nederland zijn te vinden bij het CBS (2013) en zijn te zien in tabel 2 van de bijlagen. De schaal die gekozen wordt voor de horecagelegenheden is wijk- en buurtniveau. Het is aannemelijk dat wanneer een toerist op vakantie is, deze niet de hele gemeente door wil reizen voor een restaurant of café, maar dat de horecagelegenheid op loop- of fietsafstand moet liggen. Hierdoor is het schaalniveau wijken en buurten beter geschikt dan de schaalniveaus gemeenten of coropgebieden. Met behulp van ArcMap 10 zijn de gegevens in kaart gebracht, wat te zien is op afbeelding 2 van de bijlagen. Om de gegevens in kaart te brengen, is het nodig de tabel vanuit Excel in ArcMap te importeren en te koppelen aan de kaart met wijken en buurten. Wanneer de gegevens gekoppeld zijn, kunnen de gegevens uitgedrukt worden in gekleurde polygoenen.

Op CBS Statline (2013), in het bestand 'Vestigingen per gemeente naar activiteit' kan het aantal vestigingen in de categorie 'Cultuur, recreatie en overige dienstverlening' per gemeente bekeken worden. De gegevens over culturele attracties zijn te vinden in tabel 3 van de bijlagen. Bij culturele attracties wordt gekozen om niet wijk- en buurtniveau als schaalniveau te kiezen, maar het schaalniveau gemeenten. Culturele attracties zijn schaarser dan horecagelegenheden (zie afbeelding 2 en 3 van de bijlagen), dus zal de toerist waarschijnlijk meer afstand voor willen afleggen voor een culturele attractie dan voor een horecagelegenheid. Wederom kan de tabel gekoppeld worden, in dit geval aan de basisgemeentekaart van Nederland. Ook kunnen weer gekleurde polygoenen weergegeven worden, met als resultaat afbeelding 3 van de bijlagen.

Om de overnachtingsmogelijkheden in kaart te brengen, zijn andere gegevens nodig dan die van het CBS. Aangezien de overnachtingsmogelijkheden de basis vormen van toerisme (de toerist gebruikt de overnachtingsmogelijkheid als uitvalsbasis om culturele voorzieningen en horecagelegenheden te bezoeken) en daarmee van de analyse, zijn er locaties nodig in plaats van aantallen per gemeente of buurt (punten in plaats van polygoenen). Via het CBS (2013) zijn die locaties niet te vinden, maar op de website van monitor vrije tijd en toerisme⁴ zijn de exacte locaties wel te vinden. Met behulp van de kaarten van Groningen kunnen deze locaties omgezet worden naar punten op de gemeentekaart in ArcMap. Hiervoor moet een kaart van Groningen (waar dus bijvoorbeeld locaties van groepsaccommodaties of hotels op aangegeven waren) met

4 De monitor vrije tijd en toerisme is ontwikkeld door het Kenniscentrum Recreatie met subsidie van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I). Op de website staan bij vrijetijdsaanbod → Overnachtingsaanbod per provincie de locaties van alle hotels, campings, huisjes, groepsaccommodaties en Bed&Breakfast-punten in Groningen.

behulp van 'Georeferencing'⁵ worden gekoppeld aan de wijk- en gemeentekaart.

⁵ 'Georeferencing' houdt in dat bekende punten op de kaart (bijvoorbeeld hoekpunten van gemeenten of inhammen in de gemeentegrenzen) ruimtelijk aan elkaar gekoppeld worden, zogeheten referentiepunten. Wanneer voldoende referentiepunten gekozen zijn, heeft de afbeelding van de provincie dus exact dezelfde ruimtelijke afmetingen als de GIS-layer van de gemeentegrenzen, en kunnen de locaties van de overnachtingmogelijkheden accuraat in de GIS-layer ingetekend worden. (Harder et al., 2011)

Wanneer kaarten overeenkomen, kan er met behulp van een marker voor elke overnachtingsmogelijkheid een punt op de gemeentekaart aangebracht worden in een andere kleur. Zodra al deze punten ingevoerd zijn, kan een overzichtskaart worden geproduceerd, welke te zien is op afbeelding 4 van de bijlagen. Voor het onderzoek is het verder niet van invloed of een overnachtingsmogelijkheid een hotel, camping, huisje of groepsaccommodatie is (van belang is het aantal locaties, niet het type locatie). Om verder te kunnen werken, worden alle punten samengevoegd.

Methodologie van de GIS-analyse

Om kaartbeelden van culturele attracties op gemeenteniveau, de horecagelegenheden op buurt- en wijkniveau en de locaties van overnachtingsmogelijkheden tot één beeld terug te brengen, is een buffer nodig. De buffer wordt om de punten van de overnachtingsmogelijkheden gelegd en heeft een radius van 1 km. De radius van 1 km wordt gekozen in verband met de bereikbaarheid van de nabijgelegen voorziening; 1 km is een afstand die zonder moeite gelopen kan worden naar bijvoorbeeld een restaurant. Wanneer de buffer gemaakt is, kunnen de losse punten uit het bestand gehaald worden, waarna dus een basiskaart (in dit geval die van wijken en buurten) te zien is met drie verschillende soorten polygonen.

Om deze polygonen uiteindelijk tot één resultaat samen te voegen, moeten er eerst selecties gemaakt worden binnen de gegevens. Bij de horecagelegenheden wordt een waarde gekozen van zes of hoger per wijk/buurt (de meeste wijken en buurten hebben minder dan zes horecagelegenheden, zo is te zien op afbeelding 2 van de bijlagen.) Om de relevante wijken en buurten eruit te filteren, wordt een selectie gemaakt van alle wijken en buurten met zes horecagelegenheden of meer. Bij de culturele attracties wordt op dezelfde manier een selectie gemaakt, waarbij de grens ligt op 45 culturele attracties per gemeente of meer. (zie afbeelding 3 van de bijlagen)

Wanneer beide selecties zijn gemaakt, worden deze gegevens apart genomen van de overige gegevens, waarna gezocht wordt naar overlappende gebieden met voldoende overnachtingsmogelijkheden en de relevante wijken en buurten voor de horeca; het resultaat bevat de plaatsen waar overnacht kan worden en ook horecagelegenheden binnen een respectabele afstand te vinden zijn. Dit resultaat kan vervolgens weer gecombineerd worden met de relevante gemeenten op het gebied van culturele attracties. Wat overblijft, zijn de optimale locaties voor toeristische activiteit aan de kust van Noord-Groningen. Op afbeelding 5 van de bijlagen zijn deze drie locaties te zien; de optimale locaties bevinden zich rond drie dorpen; Delfzijl, Uithuizen en Lauwersoog.

Hoofdstuk 4: Resultaten

Zoals onder methodologie te lezen valt, blijkt uit de GIS-analyse dat de plaatsen Delfzijl, Uithuizen en Lauwersoog de meest geschikte locaties voor toeristische activiteit lijken. In elk van deze plaatsen is een goede mix van culturele attracties, horecagelegenheden en overnachtingmogelijkheden te vinden. Wel moet vermeld worden dat niet in elke plaats ook daadwerkelijk hetzelfde aantal pull-factoren te vinden, maar zolang het evenwicht niet sterk verstoord wordt door één grote factor is de plaats geschikt voor toeristische activiteit; dit geldt dus voor de plaatsen Delfzijl, Uithuizen en Lauwersoog. Duidelijk is dat de gemeente Delfzijl qua hoeveelheid voorziening het meest geschikt is, maar toch wordt gekozen om ook de gemeenten De Marne en Eemsmond mee te rekenen, zodat er naast Delfzijl misschien nog andere plaatsen gevonden worden die geschikt zijn voor toerisme.

Delfzijl

Delfzijl is een havenstad in het noordoosten van Groningen en tevens een gemeente. De gemeente bevat ruim 26.000 inwoners (CBS, 2012). Delfzijl vervult een centrumfunctie in Noordoost-Groningen en beschikt over voorzieningen als een ziekenhuis, middelbaar en beroepsonderwijs en sport en cultuur. Als belangrijkste bezienswaardigheden worden genoemd: Het Eemshotel, de haven met de havenboulevard en de Amsterdamse Schoolbuurt (de wijk Oud West en de oude zeevaartschool aan het Abel Tasmanplein). Verder zijn er een aantal kerken, molens en musea te vinden in Delfzijl. (Gemeente Delfzijl, 2013) Bovendien wordt jaarlijks het grote zeilevenement Delfsail georganiseerd, dat in 2008 meer dan 600.000 bezoekers trok. (Sijtsma et al., 2012)

In het beleidsdocument 'Integraal investeringsprogramma Gemeente Delfzijl' uit 2012 staat het toerismebeleid van de gemeente Delfzijl uiteengezet. Het toerismebeleid spitst zich op drie punten; het vergroten van de verblijfswaarde voor eigen inwoners, het creëren van werkgelegenheid en het beschermen van het leefklimaat. Om dit te bereiken wordt veel samengewerkt; de banden met het bedrijfsleven en ondernemers worden versterkt, er wordt zoveel mogelijk input van burgers gevraagd in de vorm van initiatieven en ideeën en daarnaast wordt er samengewerkt met andere gemeenten, onder andere ook in Duitsland. Als specifiek punt binnen het toerismebeleid worden Termunten en Termunterzijl naar voren gebracht, twee kleine havendorpjes op circa 10 kilometer ten oosten van Delfzijl. Deze dorpen, een uitgekiend toeristisch product, moeten de grote toeristentrekker binnen de gemeente worden. Ook in de resultaten van de GIS-analyse, te zien op afbeelding 5 van de bijlagen, zijn deze dorpen als donkere plek waar te nemen (ten oosten van Delfzijl). Hoewel het aantal horecagelegenheden achter blijft bij andere locaties, ziet de gemeente Termunten en Termunterzijl dus wel als potentiële locatie. Bij het ontwikkelen van deze locatie worden als belangrijkste punt het benutten van de drie kernwaarden van het gebied genoemd. De drie kernwaarden van het gebied bestaan uit de haven, de industrie en het wierdenlandschap.

Het bedrijfsleven heeft een actieve participatie binnen dit beleid. Zo neemt het bedrijfsleven samen met de gemeente en individuele ondernemers plaats in een cultuur & toerisme fonds, waaruit structurele en incidentele projecten gemeentebreed worden gefinancierd. Daarnaast is er nog vanuit de gemeente een budget dat ingezet kan worden voor toeristische projecten en cofinanciering. Op dit moment wordt er geïnvesteerd in toeristische bewegwijzering, het verbeteren van de website, toeristische applicaties voor smartphones, de cofinanciering voor het rondje Groningen⁶ (de verbinding Hondhalstermeer), het opwaarderen van het toeristisch profiel van Termunten en Termunterzijl, het visserijmuseum, het VVV-punt, de vuilwaterpomp in de jachthaven en camperplaatsen.

Uithuizen

Uithuizen is met 5.600 bewoners het grootste dorp van de gemeente Eemsmond. Uithuizen vervult een centrumfunctie binnen de gemeente. Het dorp trekt veel toeristen, mede dankzij de Menkemaborg, een borg uit de 17^e/18^e eeuw, geheel in oude stijl hersteld en ingericht, die jaarlijks vele bezoekers trekt. Verder trekken de 13^e-eeuwse Jacobikerk (met origineel Schnitger-orgel) en de koren- en pelmolen De Liefde veel bezoekers. (Gemeente Eemsmond, 2013) In 'Beleidsplan recreatie & toerisme 2012-2016' valt het beleid van de gemeente Eemsmond op het gebied van toerisme en recreatie te lezen. Het belang van recreatie en toerisme wordt in het gemeentelijk beleid met name gekoppeld aan leefbaarheid, economische ontwikkeling en imago. De gemeente Eemsmond heeft als streven dat er in de gemeente vooral dingen beleefd moeten kunnen worden; rust en ruimte zijn alleen interessant als mensen deze actief beleven.

De gemeente heeft drie speerpunten; cultuurtoerisme, de Waddenzee en industrieel toerisme. Hierin onderscheidt de gemeente drie gebieden; de Waddenzee, het platteland met de dorpen en de Eemshaven. De Waddenzee staat sinds 2009 op de lijst van UNESCO Werelderfgoed, waardoor de gemeente mee kan liften op de groeiende interesse voor het gebied die dankzij deze kwalificatie is ontstaan. De Waddenzee biedt vooral mogelijkheden voor water- en kustrecreatie. De gemeente richt zich op betere bereikbaarheid van de Waddenkust, door het verbeteren van de infrastructuur, bewegwijzering en informatievoorziening.

Onder cultuurtoerisme vallen de toeristen die op het platteland en de dorpen afkomen, waar bij het landschap, de kerken, het Openluchtmuseum Het Hoogeland en de Menkemaborg in Uithuizen de belangrijkste toeristentrekkers zijn. Het wierdenlandschap, met authentieke wierdedorpen als Usquert, Warffum en Rottum is zeer karakteristiek en daarom de moeite waard voor bezoekers.

Ook zijn er diverse monumentale boerderijen te vinden, waarvan sommige over monumentale (slinger)tuinen beschikken, die jaarlijks opgesteld worden voor publiek. Er wordt geïnvesteerd in voorzieningen voor verblijfsrecreatie en het ontwikkelen van thematische routes.

Onder industrieel toerisme vallen toeristen die op de Eemshaven afkomen. De Eemshaven staat voor grootschalige evenementen en industrieel toerisme, waar verschillende bedrijven al opinspelen. Verder wordt gewerkt aan recreatieve mogelijkheden in het gebied, waarbij het zandstrandje bij het Doekegatkanaal niet overgeslagen wordt. Er wordt geïnvesteerd in een educatiepark, promotie en mogelijkheden tot recreatie.

⁶ Het project 'rondje Groningen' maakt het mogelijk om te varen vanaf de stad Groningen via Assen, Meppel, Emmen, Ter Apel en terug naar Groningen. Daarnaast is er door het rondje Groningen een rechtstreekse verbinding voor de pleziervaart tussen Nederland en Duitsland. (De Veendammer, 2013)

Op regionaal niveau zijn er verschillende ontwikkelingen van invloed op het gemeentelijk beleid, bijvoorbeeld het samenvoegen van VVV's, de samenwerking met Marketing Groningen en de ontwikkelingen van toerisme en recreatie rondom het Hoogeland⁷. De gemeente probeert ook op deze schaalniveau (provinciaal/regionaal) actief betrokken te zijn met de promotie. Daarnaast wordt actiever samengewerkt met omliggende gemeenten.

Lauwersoog

Lauwersoog is een woonkern in het Lauwersmeergebied, een gebied dat zich langzaam ontwikkelt tot centrum voor toerisme en recreatie. Bij Lauwersoog zijn drie havens, voor zeevaart/visserij, recreatievaart en chartervloot. Belangrijk voor het toerisme zijn de veerdienst naar Schiermonnikoog, die vanaf Lauwersoog vertrekt, de grootste camping van gemeente De Marne (camping Lauwersoog) en het grote aantal visrestaurants. Tevens bevindt het dorp zich op een steenworp afstand van het Lauwersmeergebied, een Nationaal park, dat volop mogelijkheid biedt voor vrijetijdsbesteding als wandelen, fietsen, zwemmen, varen, vissen en vogels kijken. (Gemeente De Marne, 2013)

In het 'Beleidsplan recreatie en toerisme' (2003) staat uiteengezet hoe de gemeente de Marne het beleid op gebied van toerisme en recreatie voor zich zien. Informatie over het toerisme in de gemeente is te vinden in de eerste kernen, visies op de toekomst staan verderop in het beleidsstuk. In het stuk valt veel te lezen over het Lauwersmeergebied, een Nationaal Park dat tegen Lauwersoog aan ligt. Het kenmerkt zich door rust, ruimte en wijldheid van het landschap en is erg in trek bij watersporters en natuurliefhebbers.

De belangrijkste toeristische activiteiten in het gebied zijn dan ook wandelen en fietsen. Het aanbod van routes is over het algemeen voldoende, al liggen er op gebied van fietspaden die toeristische locaties verbinden nog mogelijkheden. De meeste routes concentreren zich rondom het Lauwersmeer, evenals de watersportmogelijkheden. Het meer is met name geschikt voor varen, zeilen en surfen. Ook kanoën is een veelvuldig voorkomende activiteit. Tot slot is er ook een strand te vinden bij het Lauwersmeer met mogelijkheden om te zwemmen, surfen of zonnen.

De vraag naar routegebonden landrecreatie neemt toe; met fietsen, wandelen, paardrijden en skeeleren wordt ieder jaar populairder in de Marne. Daarnaast groeit ook de vraag naar water- en oeverrecreatiemogelijkheden zoals kanoën, recreatievaart, zwemmen en vissen; sportieve, actieve recreatievormen zijn dus populair. De belangrijkste trekkers van de gemeente zijn de rust, de natuur en het landschap. Om toerisme en recreatie te ontwikkelen moet de kwaliteit van de omgeving dus centraal staan.

⁷ Het Hoogeland is de streek ten noorden van het Reitdiep en het Damsterdiep. De naam verwijst naar hoge ligging van het land, ontstaan door de aanslibbing van de zee. Het Hoogeland kenmerkt zich door grote herenboerderijen in een decor van uitgestrekte landbouwgrond en wijdse wolkenluchten. (Provincie Groningen, 2013)

Om de toekomst van toerisme en recreatie in de gemeente de Marne veilig te stellen, is een vijfstappenplan opgesteld waarin uitgelegd op welke manier de gemeente hoopt het toerisme structureel te verbeteren. Het eerste aandachtspunt is het stimuleren van routegebonden toerisme; hierbij wordt er met name aan gewerkt dat het aanbod van fiets- en wandelpaden waar nodig is versterkt wordt. Ten tweede wordt er gewerkt aan het verbeteren en uitbreiden van het dagrecreatief aanbod; het doel is dat aanbieders van dagrecreatief aanbod meer samenwerken, waardoor activiteiten meer als aanbod gepresenteerd worden. Dit moet ervoor zorgen dat bezoekers geen 'parels' (aantrekkelijke, toeristische locaties) hoeven te missen. Vervolgens houdt de gemeente zich bezig met het uitbreiden en verbeteren van de kwaliteit van de verblijfsaccommodaties; wanneer er particulier initiatief is voor het ontwikkelen van nieuwe vormen van verblijfsaccommodaties, staat de gemeente daarvoor open, mits het onderscheidend is van het bestaande aanbod. Verder wordt het versterken van het vaartoerisme belangrijk geacht; het huidige vaartoeristisch aanbod moet worden gecheckt en zonodig verbeterd worden. Hierbij wordt met name gelet op walvoorzieningen als steigers en bebording en potentiële knelpunten. Tot slot werkt de gemeente aan het verbeteren van de promotie en organisatie; kritiek punt is dat toerisme tot op heden voornamelijk op landelijk of provinciaal niveau aangeprezen wordt. De gemeente wil door middel van een vernieuwende organisatorische inbedding van de promotie ervoor zorgen dat de karakteristieke eigenschappen van de gemeente meer aan bod komen.

Hoofdstuk 5: Conclusies

Conclusies

Wanneer de drie locaties met elkaar vergeleken worden, vallen een aantal zaken op. Ten eerste het beleid op gebied van regionalisering; de gemeenten Delfzijl en Eemsmond zien regionalisering als een mogelijkheid en proberen hier handig op in te spelen. Zo investeert Delfzijl in het 'Rondje Groningen' en werkt Eemsmond samen met Marketing Groningen. Tevens investeert Eemsmond in het samenvoegen van VVV's en de promotie van het Hoogeland. In gemeente De Marne wordt de regionalisering juist als bedreiging gezien; met het huidige beleid probeert de gemeente te voorkomen dat toerisme op landelijk of provinciaal niveau aangeprezen wordt en hoopt zo het karakter van de eigen gemeente naar voren te brengen. Ook op gebied van investeren is dit terug te zien in De Marne; er wordt enkel geïnvesteerd binnen de gemeente en niet in gemeente-oversteigende projecten.

Wat daarnaast opvalt, is de karakteristieke eigenschappen waarmee de gemeenten hun gebied aanprijzen. Delfzijl richt zich op het platteland, met name de wierdedorpen. Daarnaast worden de haven en in mindere mate industrie van het gebied ontwikkeld. Deze industrie is in Eemsmond juist een hoofdfactor, alhoewel ook daar de wierdedorpen sterk in de belangstelling staan. Eemsmond is de enige gemeente die de Waddenzee als sterke toeristische factor aanprijst. In De Marne worden de rust en ruimte als belangrijkste eigenschappen naar voren gebracht en wordt er niets aan industrieel toerisme of cultureeltoerisme gedaan. Routegebonden recreatie is hier de kern, waar dat juist in Delfzijl en Eemsmond weer niet aan bod komt. Ook de motivatie voor het toerismebeleid verschilt per gemeente. Delfzijl ziet het voornamelijk als manier om werkgelegenheid te creëren, waarbij het leefklimaat niet in gevaar mag komen. In Eemsmond wordt ook sterk om de leefbaarheid van de gemeente gedacht. Eemsmond ziet toerisme als economische stimulans en manier om het imago van de gemeente te verbeteren. Dit imago komt ook terug in het beleid van De Marne; toerisme is daar een manier om het unieke karakter van de

gemeente in stand te houden, zonder dit onder te laten gaan in de regionalisering. Regionalisering wordt dus zoveel mogelijk tegen gegaan in De Marne, waar deze in Eemsmond en Delfzijl juist omarmd wordt. Delfzijl werkt veel samen met buurgemeenten, waaronder ook Duitse gemeenten, ook op gebied van financiering. Eemsmond probeert gebruik te maken van de nationale en internationale belangstelling voor het Waddengebied.

In het theoretisch kader komt aan bod dat pull-factoren in twee categorieën voorkomen; fysieke elementen van de bestemming en sociale factoren. In gemeente De Marne zijn de fysieke elementen erg belangrijk, wat te merken is aan het feit dat geïnvesteerd wordt in routegebonden recreatie, waarbij de rust en ruimte in de gemeente centraal staan. De gemeente Delfzijl richt zich juist erg op sociale factoren; kernwaarden in het toerismebeleid zijn de haven, de industrie en het wierdenlandschap. De investeringen die worden gedaan in Termunten en Termunterzijl en met het belang van de economische conditie van de gemeente zijn hier goede voorbeelden van. Tot slot is de gemeente Eemsmond een combinatie van beiden; zowel fysieke elementen (Waddenzee) als sociale factoren (industriële toerisme) komen aan bod.

Het ruraal toerisme, dat in Hartman & De Roo, 2009 als kernpunt beschouwd wordt, komt inderdaad sterk naar voren in de gemeenten Eemsmond en Delfzijl. Hier worden niet specifiek boerencampings of zorgboerderijen genoemd, maar draait het meer om het karakter van het platteland zelf dat toeristen moet trekken, met name in de wierdedorpen.

Discussie

De gemeenten Delfzijl en met name Eemsmond zijn in de beleidsplannen zeer positief over regionalisering en internationalisering van het toerisme. De gemeente De Marne probeert deze ontwikkeling juist tegen te gaan met het beleid. Hierbij moet wel vermeld worden dat het beleidsplan recreatie en toerisme van de gemeente De Marne uit 2003 stamt, waar de beleidsplannen van de gemeenten Delfzijl en Eemsmond uit 2012 komen. Het is mogelijk dat het beeld van regionalisering in gemeente De Marne in de afgelopen tien jaar positiever is geworden. Verder valt over de schaal waarop pull-factoren zijn bekeken (provinciaal, gemeentelijk en wijk- en buurtniveau) te discussieren; door voorziening als polygoon in plaats van punten te bekijken, kan het zijn dat er een scheef beeld ontstaat. Wanneer alle culturele attracties van gemeente De Marne zich in Pieterburen bevinden, heeft dit meer voordelen voor Warffum (gemeente Winsum) dan voor Lauwersoog, terwijl er nu van dit laatste geval is uitgegaan. Als een aanbeveling gedaan kan worden voor toekomstig onderzoek, is dat het analyseren van data zoals dat in dit onderzoek met overnachtingmogelijkheden is gedaan. Wanneer ieder punt afzonderlijk wordt bekeken, kan een meer realistische ruimtelijke analyse gedaan worden dan nu gebeurd is.

In Murphy, Pritchard & Smith (2000) wordt uitgelegd dat de pull-factoren die vallen onder fysieke elementen van groter belang zijn de pull-factoren die vallen onder sociale factoren. In gemeente De Marne wordt hier dan ook meer in geïnvesteerd. In de gemeenten Eemsmond en vooral Delfzijl is dit niet het geval; willen de gemeenten toerisme en recreatie verbeteren, zal hier meer in geïnvesteerd kunnen worden dan nu het geval is. Opvallend is dat geen van de gemeenten aandacht besteedt aan de combinatie horecagelegenheden, overnachtingmogelijkheden en culturele attracties; los worden deze factoren wel genoemd, maar niet in combinatie met elkaar. Juist deze combinatie van factoren zorgt voor een optimale locatie voor toerisme (Murphy et al., 2000). Dit is een punt waar gemeenten misschien meer aandacht aan kunnen besteden, om zo in de toekomst naast de gevonden locaties ook andere locaties mogelijkheden te bieden op het gebied van toeristische ontwikkeling.

Literatuur

Bécherel, F. & Vellas, L. (1995). *International Tourism*. Hampshire: Macmillan Press.

Bourdeau & Marcotte (2010). It is spectacular! Consumers' point of view of tourist sites. *Journal of Hospitality and Tourism*, Vol. 8, 14-34.1717

Butler, R.W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *The Canadian Geographer*, Vol. 24, 5-12.

CBS (2011). Toerisme en recreatie in cijfers 2011. Geraadpleegd op 23-05-2013 via <http://www.cbs.nl/nr/rdonlyres/aa52e3a2-6a8c-4aa7-8da6-c5b48d2c1c170/2011q82pub.pdf>

Van Dijk, J., Sijtsma, F.J., & Folmer, H. (2011). Het Waddengebied als leefruimte. *Economisch statistische berichten*, Vol. 96, 45-50.

Gemeente Eemsmond (2013). Uithuizen. Geraadpleegd op 27-05-2013 via <http://www.eemsmond.nl/index.php?mediumid=19&pagid=46>

Gemeente De Marne (2013). Lauwersoog. Geraadpleegd op 27-05-2013 via https://www.demarne.nl/de_dorpen/lauwersoog/

Gemeente Delfzijl (2013). Ontdek Delfzijl. Geraadpleegd op 27-05-2013 via http://www.delfzijl.nl/internet/ontdek-delfzijl_42349/

Getz, D. (1992). Tourism planning and destination life cycle. *Annals of Tourism Research*, Vol. 19, 752-770.

Goossens, C. (2000). Tourism information and pleasure motivation. *Annals of Tourism Research*, Vol. 27, 301-321.

Harder, C., Ormsby, T. & Balstrom, T. (2011). *Understanding GIS: An ArcGIS Project Workbook*. Redlands: ESRI Press.

Hartman, S. & Roo, G. de (2009). Op het snijvlak van risico's en kansen: over ruimtelijke processen en ontwikkelingen van het waddengebied. *Waddenacademie*, Volgnummer 2009-07.

Klenosky, D.B. (2002). The 'Pull' of Tourism Destinations: A Means-End Investigation. *Journal of Travel Research*, Vol. 40, 396.

Monitor Vrije Tijd en Toerisme (2013). Overnachtingsaanbod. Geraadpleegd op 17-03-2013 via <http://www.monitorvrijetijdentoeisme.nl/vrijetijdsaanbod/overnachtingsaanbod/>

Murphy, P., Pritchard, M. & Smith, B. (2000). The destination product and its impact on traveller perceptions. *Tourism Management*, Vol. 21, 43-52.

National Geographic Nederland, 2013. Galerij. Geraadpleegd op 16-06-2013 via <http://www.nationalgeographic.nl/fotografie/foto/zoutkamp-12>

Nunkoo, R., Smith, L.J.S. & Ramkissoon, H. (2013). Residents' attitudes to tourism: a longitudinal study of 140 articles from 1984 to 2010. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 21, 5-25.

Oigenblick, L. & Kirschenbaum, A. (2002). Tourism and immigration: Comparing Alternative Approaches. *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, 1086-1100.

Provincie Groningen (2013). Hoogeland Groningen. Geraadpleegd op 12-06-2013 via <http://toerisme.groningen.nl/over-groningen/provincie-groningen/hoogeland>

Shoval, P. & Raveh, A. (2004). Categorization of tourist attractions and the modeling of tourist cities: based on the co-plot method of multivariate analysis. *Tourism Management*, Vol. 25, 741-750.

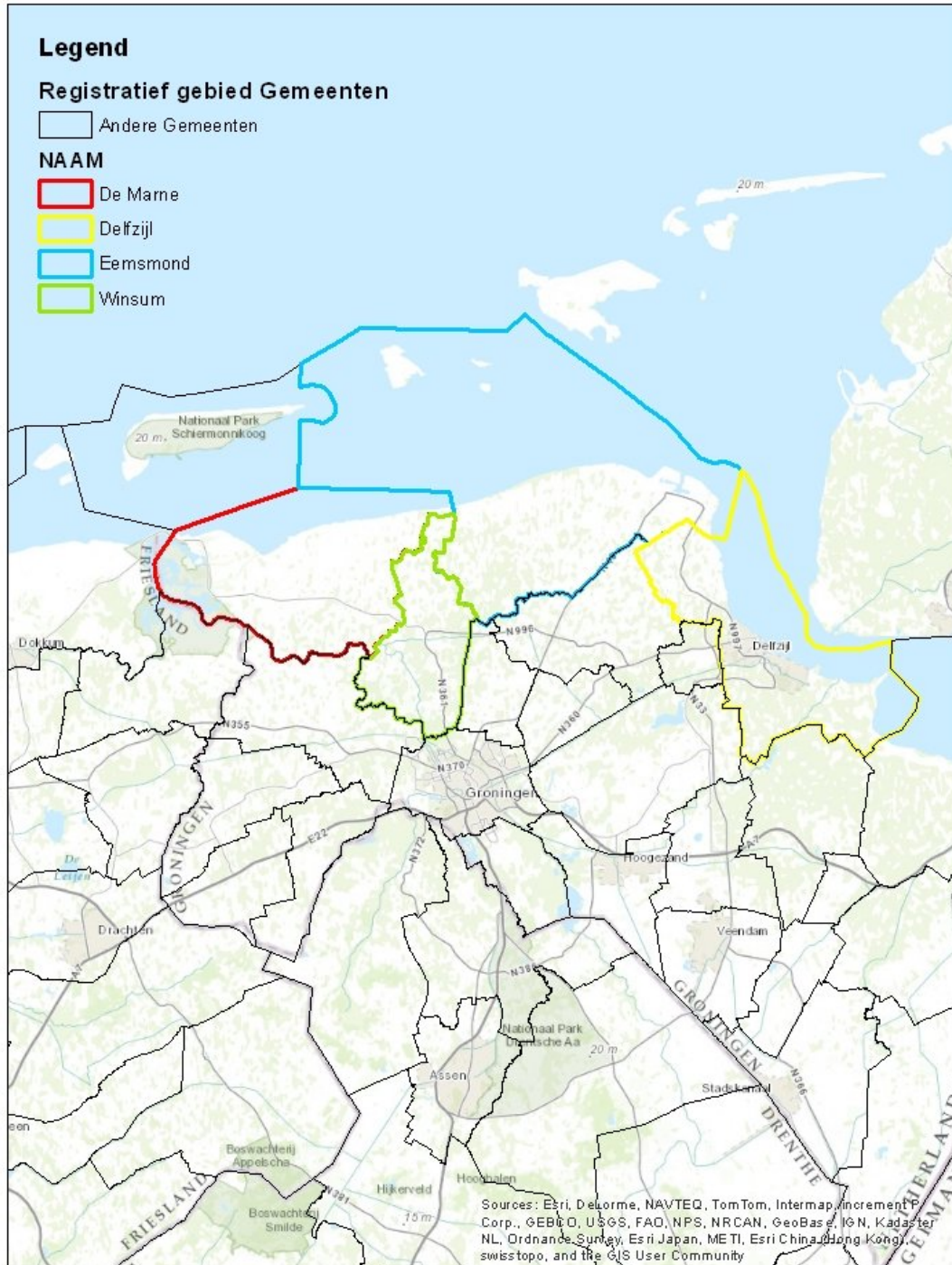
Sijtsma, F.J., Daams, M.N., Farjon, H. & Buijs, A.E. (2012). Deep feelings around a shallow coast. A spatial analysis of tourism jobs and the attractiveness of nature in the Dutch Wadden area. *Ocean & Coastal Management*, Vol. 68, 138-148.

Weijs, K. (2013). Toervaar krijgt impuls met rondje Groningen-Drenthe. *De Veendammer*, 07-06-2013

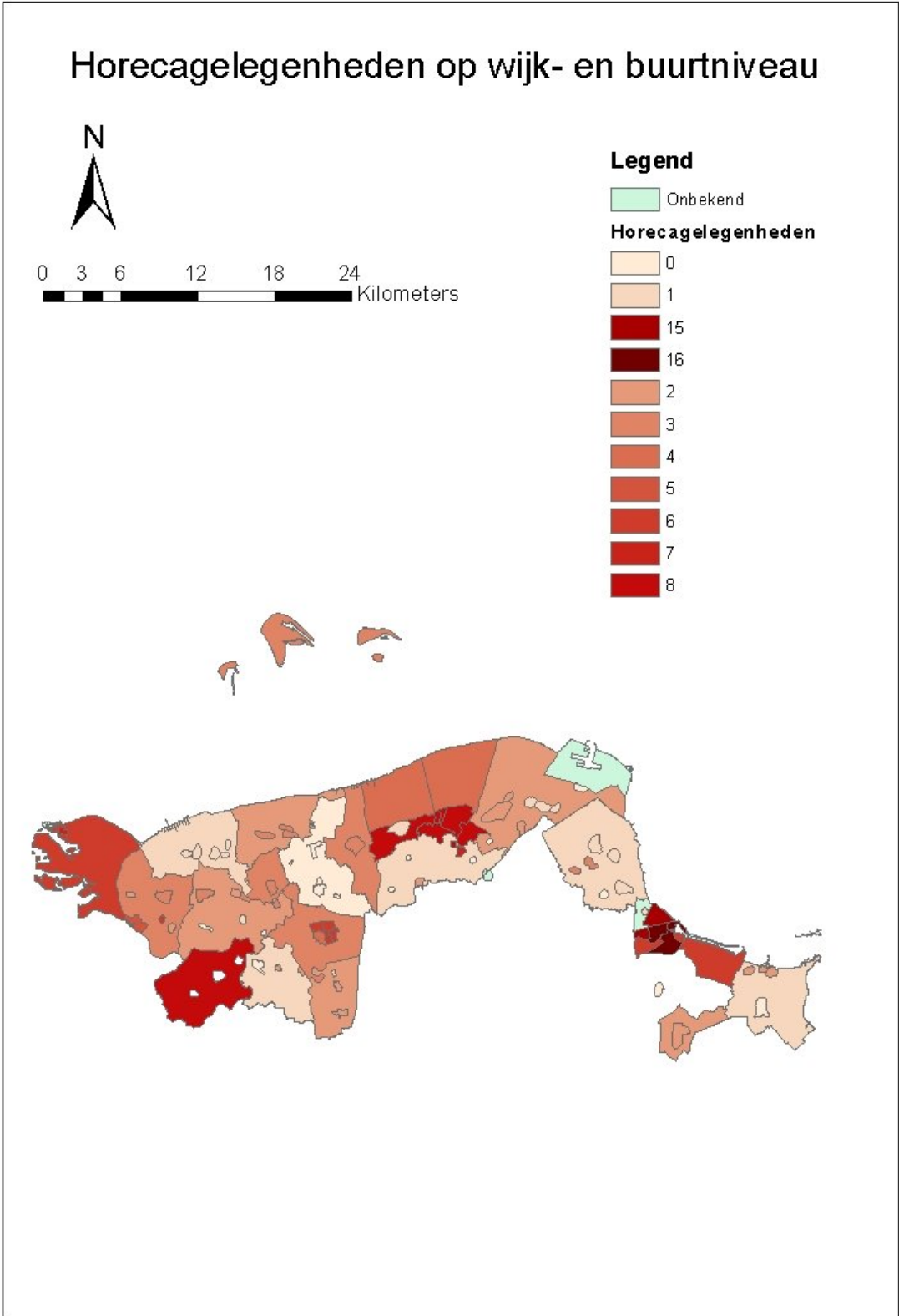

Provincie Groningen

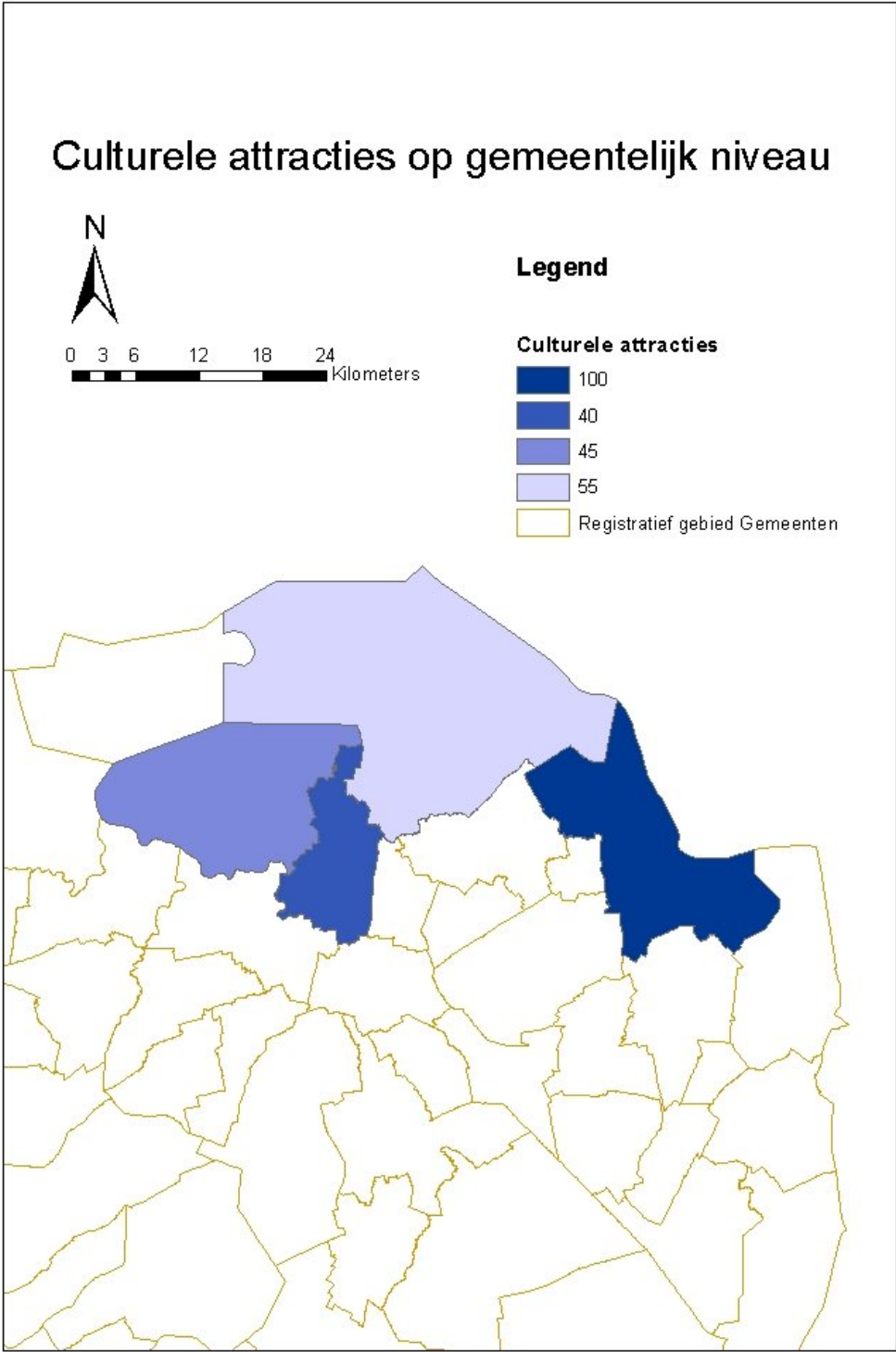
0 2 4 8 12 16
Kilometers

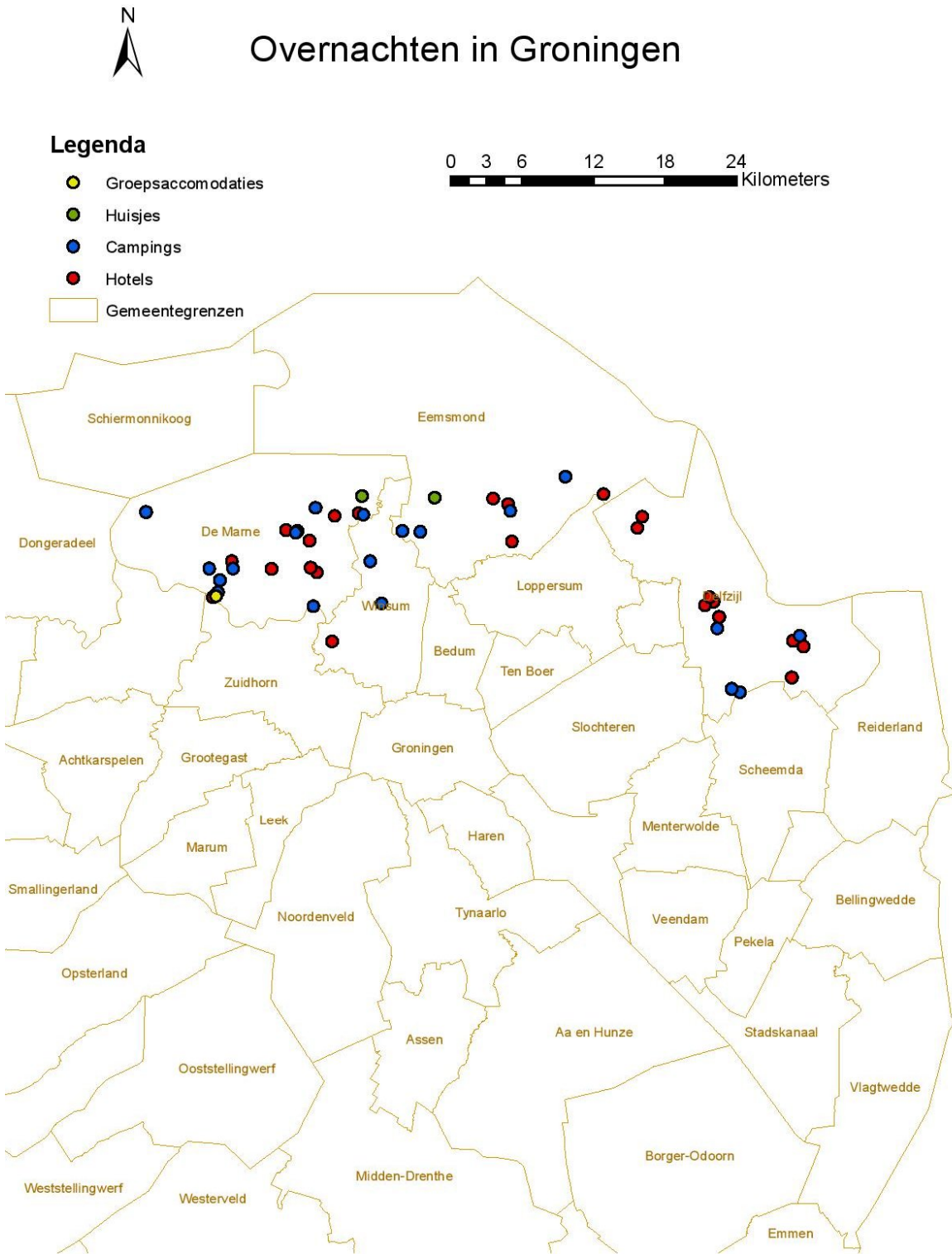
Afbeelding 2

Afbeelding 3

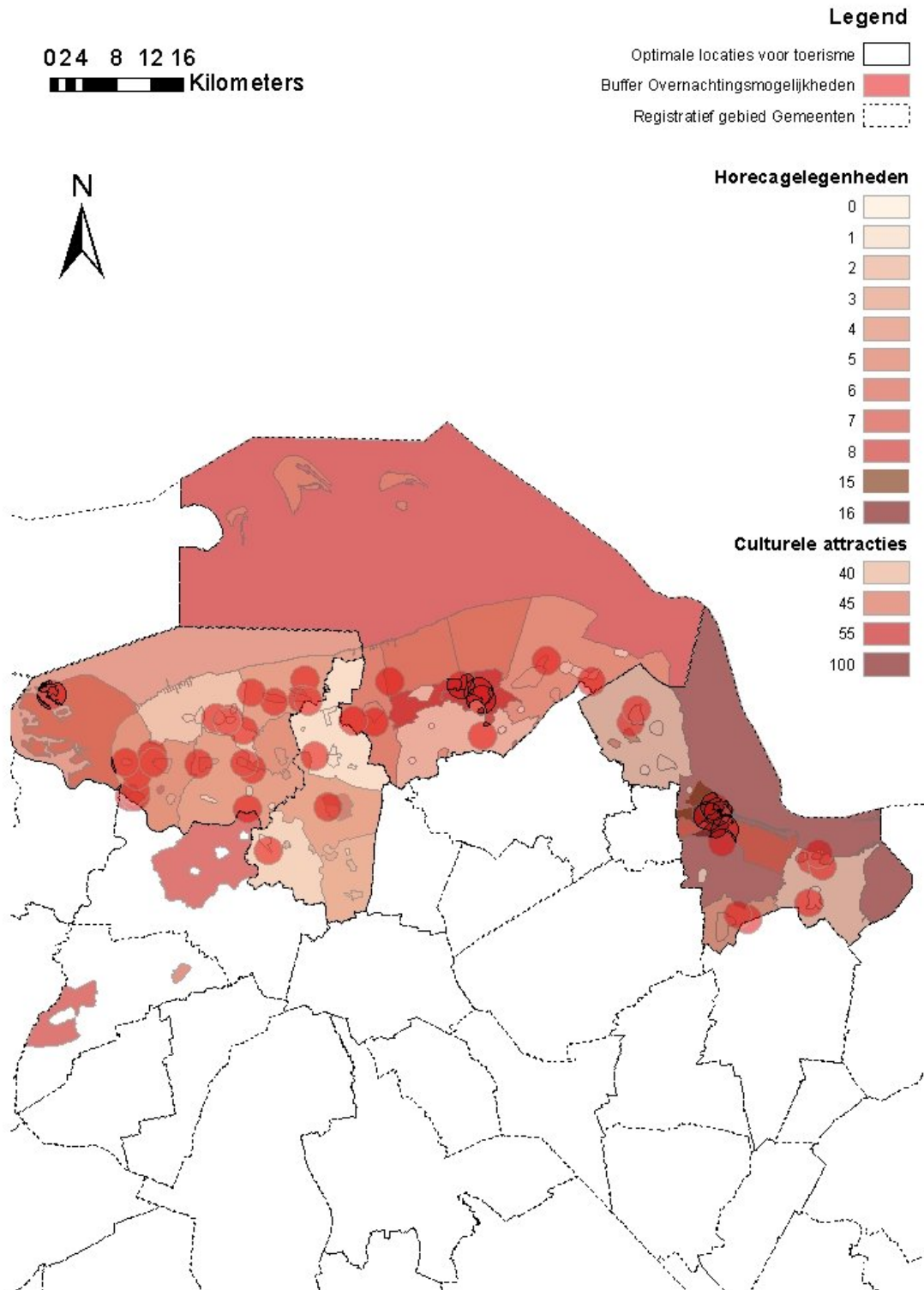

Afbeelding 4

Afbeelding 5

Horeca, overnachtingen en attracties in Groningen

Tabel 1, uit 'Toerisme en recreatie in cijfers 2011' (CBS, 2011)

2.1.3 Binnenlandse korte vakanties van Nederlanders per seizoen naar toeristengebied, 2010
Short domestic holiday trips of the Dutch by season and tourist area, 2010

	Winterperiode	Zomerperiode	Totaal	Winterperiode	Zomerperiode	Totaal
	x 1 000			%		
Waddeneilanden	180	200	380	4	4	4
Noordzeebadplaatsen	550	480	1 030	12	10	11
IJsselmeerkust	220	280	510	5	6	5
Deltagebied	140	250	380	3	5	4
Meren in Groningen, Friesland en Noordwest-Overijssel	90	160	250	2	4	3
Hollands-Utrechtse meren	20	60	80	0	1	1
Utrechtse Heuvelrug en 't Gooi	110	120	240	2	3	3
Veluwe en Veluwerand	550	480	1 030	12	10	11
Gelders rivierengebied	40	60	100	1	1	1
Achterhoek	130	160	300	3	4	3
Twente, Salland en Vechtstreek	310	270	580	7	6	6
Groningse, Friese en Drentse zandgronden	470	390	860	10	9	9
West- en Midden-Brabant	520	480	1 010	11	11	11
Oost-Brabant, Noord- en Midden-Limburg en Rijk van Nijmegen	510	380	880	11	8	10
Zuid-Limburg	320	260	580	7	6	6
Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht	200	140	340	4	3	4
Overig Nederland	280	410	690	6	9	7
Totaal	4 690	4 570	9 260	100	100	100

Bron: ContinuVakantieOnderzoek.

Inlichtingen: CBS (088) 570 70 70.

Voornaamste publicatie: Vakanties van Nederlanders 2010.

Frequentie: jaarlijks.

Tabel 2: Horecagelegenheden per wijk/buurt

Wijk/buurt	Aantal horecagelegenheden
Delfzijl	10
Wijk 00 Stad	14
Delfzijl-Centrum	16
Farmsum	16
Delfzijl-Noord	15
Delfzijl-West	16
Fivelzigt	16
Tuikwerd	6
Wijk 01 Land	1
Meedhuizen	0
Uitwierde	1
Verspr. huizen Eemskanaal (ten zuiden)	1
Industrieterrein	6
Verspreide huizen in het noorden	11
Wijk 02	1
Woldendorp	0
Termunten	2
Termunterzijl	2
Borgweer	2
Wagenborgen	2
Verspreide huizen Wagenborgen	2
Verspreide huizen Termunten	1
Wijk 03	1
Bierum	1
Spijk	1
Holwierde	1
Godlinze	3
Losdorp	3
Krewerd	0
Verspreide huizen Bierum	1
Winsum	3
Wijk 00	5
Winsum	5
Obergum	5
Ripperda	5
Potmaar	5
De Brake	5
Verspreide huizen Winsum	3
Wijk 01	1
Ezinge	0
Feerwerd	2
Garnwerd	2
Verspreide huizen Ezinge	1
Wijk 02	0
Baflo	0
Den Andel	0
Rasquert	0
Tinallinge	0
Saaxumhuizen	1
Verspreide huizen Baflo	0
Wijk 03	2
Adorp	2
Sauwerd	2
Wetsinge	1
Verspreide huizen Adorp	2
Eemsmond	4
Wijk 00	6
Uithuizen	6
't Lage van de Weg	6
Verspreide huizen in de nieuwe polders	3
Overige verspreide huizen	6
Wijk 01	3
Uithuizermeeden	4
Oosternieland	4

Garsthuizen (gedeeltelijk)		0
Verspreide huizen Kantens		1
Wijk 03		1
Usquert		1
Verspreide huizen in de nieuwe polders		0
Overige verspreide huizen		4
Wijk 04		3
Warffum		3
Verspreide huizen Warffum		3
De Marne		3
Wijk 00		4
Ulrum		3
Zoutkamp		5
Houwerzijl		2
Vierhuizen		2
Niekerk		6
Lauwersoog		7
Haven Lauwersoog	x	
Landelijk gebied Lauwersmeer		6
Verspreide huizen Ulrum		2
Wijk 01		2
Wehe-Den Hoorn-West		2
Leens		3
Warfhuizen		1
Mensingeweer		3
Schouwerzijl		0
Wehe-Den Hoorn-Oost		3
Zuurdijk		0
Verspreide huizen Leens		2
Wijk 02		3
Eenrum		3
Pieterburen		3
Westernieland		3
Kaakhorn		3
Verspreide huizen Oude Land		3
Verspreide huizen in het Noorden		2
Wijk 03		1
Kloosterburen		1
Hornhuizen		1
Kruisweg		1
Molenrij		1
Kleine Huisjes		1
Verspreide huizen Kloosterburen		1

Tabel 3: Culturele attracties per gemeente

Gemeente	Aantal culturele attracties
Delfzijl	100
Eemmond	55
De Mame	45
Winsum	40